

Nemoc jako připomínka křehkosti člověka

Martin Vaňáč

Illness as a Reminder of Human Fragility. The article consists of two main parts. In the first part, the author presents a critique of the metaphors of illness presented by Susan Sontag according to her provocative essay entitled *Illness as a Metaphor* from 1978. In the second part, the author presents a classical Christian conception of illness based on Scripture. He also shows Anselm Grün's two approaches to illness, illness as an expression of the soul and illness as an opportunity. The coronavirus pandemic COVID-19 encourages reflection on the topic of the illness in the context of Christian anthropology. In addition to the classical approaches of Christian theology, it would be appropriate to enter into a discussion not only with other humanities and challenges but especially with the latest studies of natural and medical sciences. Different conceptions of the functioning of the body and different descriptions of the causes of illness remain a challenge for theological anthropology to rethink the phenomena of illness. According to the author, it would be appropriate to develop a Christian conception of the illness, which would not be understood only as a punishment, but as a reminder of the fragility of man.

Keywords: Illness; Metaphor of illness; Christian Anthropology; Susan Sontag; Anselm Grün

Pandemie koronaviru COVID-19 přinesla některé otázky, resp. znovu zdůraznila naléhavost promyšlení některých témat.¹ Jedním z nich je téma nemoci v kontextu křesťanského myšlení a pojetí člověka. V médiích zazněly hlasy, že klasický křesťanský přístup k nemoci je tváří tvář současné situaci nedostatečný.² Řada hlasů z křesťanského prostředí, která úvahy o pandemii redukovala na vnímání nemoci jako Božího trestu, rovněž ukázala, že schází hlubší pochopení nemoci a citlivost při její

1 Tato studie je výsledkem tvůrčí činnosti v programu Univerzitního výzkumného centra UK UNCE/HUM/012, č. 204052.

2 Např. od baptisty a absolventa teologické bioetiky Jasona Ashe s odkazem na knihu pravoslavného teologa a filozofa francouzského původu JEAN-CLAUDA LARCHETA (*The Theology of Illness*, Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2002). JOHN ASH, *We Have an Inadequate Theology of Illness*, Sojourners [online], 24. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://sojo.net/articles/we-have-inadequate-theology-illness>

interpretaci.³ Množství zavádějících interpretací nemoci však není doménou pouze křesťanského prostředí. V době sociálních sítí a mnohdy vědomě vytvářených a šířených dezinformací jsou myšlenkové zkratky a ukvapené závěry více než častým jevem. Následující text s odkazem na dnes již poněkud zapomenutý starší esej Susan Sontagové upozorňuje na negativní vliv rozmanitých lidových interpretací, které Sontagová označuje jako metafory, nemocí a nachází paralely s křesťanským pojetím, které přes klasické negativní hodnocení nemoci – jako důsledku porušení původní dokonalosti – vnímá nemoc jako součást lidského života, jako připomínku stvořenosti a křehkosti člověka.

V úvodu je třeba předeslat, že je obtížné či dokonce nemožné mluvit o nemoci jako o jednotném fenoménu. Skutečnost velmi rozmanitých druhů nemocí a obecně obtížně definovatelné hranice mezi zdravím a nemocí způsobují, že se při úvahách o nemoci jako obecném fenoménu jedná vždy o velké zjednodušení, které nemůže postihnout všechny individuální případy.⁴ Zároveň je třeba uvést, že v následujícím textu zůstane stranou fenomén duševní nemoci, nepochybně i pod vlivem výchozího textu Susan Sontagové.⁵ V neposlední řadě je třeba při psaní o nemoci a utrpení vzít v úvahu, že se jedná o témata, která se mnoha lidí existen-

3 Proti redukci pandemie na Boží trest a obecně proti přehnané snaze některých křesťanů přijít s vysvětlením původu nemoci se ohradil např. anglikánský duchovní a biblista Nicholas Thomas Wright, o kterém bude zmínka dále v textu.

4 Stručný přehled několika základních přístupů k fenoménu nemoci viz JARO KŘIVOHlavý, *Psychologie nemoci*, Praha: Grada, 2002, 15–22. Křivohlavý mimo jiné uvádí nedostatečnou terminologii v českém prostředí, která někdy obtížně rozlišuje dvě základní situace, a to klasickou chorobu (s odkazem na anglický termín disease), která se dá indikovat z řady klinicky zjištěných příznaků, nebo zdravotní nepohodu (anglické illness), při které se člověk subjektivně necítí zdrav. Prožitek osobní pohody (anglický termín well-being) je faktorem, který může komplikovat stanovení jasné hranice mezi zdravím a nemocí. Podle klasické definice zdraví Světové zdravotnické organizace (WHO) z roku 1948 však patří k posuzovaným aspektům kvality života: „Zdraví je stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody (well-being) a ne pouze nepřítomnost nemoci (disease) nebo vady (infirmity).“ (citováno podle SYLVA BÁRTLOVÁ, *Sociologie medicíny a zdravotnictví*, 6., přepracované a doplněné vydání, Praha: Grada, 2005, 21) Mírně odlišný překlad, klady a zápory této definice a jiná pojetí zdraví viz JARO KŘIVOHlavý, *Psychologie zdraví*, Praha: Portál, 2001, 37–38, resp. přehled různých teorií zdraví viz Tamtéž, 32–40. Definice zdraví WHO nebyla změněna, ale postupně byly vypracovány některé dodatečné doplňující charakteristiky viz VLADIMÍR KEBZA, *Psychosociální determinanty zdraví*, Praha: Academia, 2005, 21–24. Vladimír Kebza více rozvádí téma well-being a zdraví viz Tamtéž, 62–92.

5 Za pozornost stojí skutečnost, že i biblické texty poměrně striktně rozlišují nemoc a situace, které jsou důsledkem působení „nečistých duchů“ viz PEDRO LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích. Od asyrsko-babylonských kultů k moderní psychoanalýze*, Praha: Vyšehrad, 1995, 53. Není však možné tyto situace bez dalšího rozlišení spojovat s duševními nemocemi.

ciálně dotýkají, přičemž křesťanským textům se leckdy vytýká, že nebývají dostatečně citlivé a ohleduplné.⁶

1. Kritika metafor nemoci od Susan Sontagové

„Nemoc je nocí života, občanstvím strastiplného druhu. S okamžikem zrození získáváme dvojí občanství, království zdravých a království nemocných. Nejraději bychom užívali jen ty první, lepší doklady, ale dříve nebo později se musí každý z nás alespoň načas hlásit jako občan toho druhého.“⁷

Tímto metaforickým vyjádřením uvedla svůj esej z roku 1978 s názvem „Nemoc jako metafora“ americká spisovatelka, filozofka a politická aktivistka Susan Sontagová (1933–2004).⁸ Ve svém textu se nezabývá fyzickým popisem nemoci jako takové, ale věnuje se jejímu použití jako obrazu nebo metafory. Jde jí o „de-metaforizaci“ nebo chcete-li „dekonstrukci metafor“, které byly a jsou s nemocí spojovány: „Chci ukázat, že nemoc není metaforou a že nejpravdivější způsob, jak k ní přistupovat – a jak stonat – je co nejvíce se oprostit od metaforického myšlení a ubránit se před ním.“⁹ Pomocí uvedení různých dobových představ, spojených s nemocemi, poukazuje na jejich nevhodnost a usiluje o osvobození od „předsudků navozených zlověstnými metaforami“.

Svoji pozornost soustředila na dva podle ní exemplární případy nemoci, na tuberkulózu a na rakovinu, i když se v textu mihnou i další nemoci.¹⁰ Navíc o deset let později napsala do jisté míry pokračování, v němž se věnovala nemoci AIDS.¹¹ Představy, které vzbuzovala v 19. století tuberkulóza a ve 20. století rakovina, souvisely podle Sontagové s tím, že obě nemoci byly považovány za nevléčitelné a nevypočitatelné, což dávalo větší prostor lidské fantazii.

6 Dominikán a profesor fundamentální teologie ve švýcarském Fribourgu Johannes B. Brantschen (nar. 1935) v úvodu svojí knihy o utrpení z roku 1985 uvedl svědectví umírajícího francouzského kardinála Pierra Veuillota (1913–1968): „Umíme mistrovsky tvořit krásné věty o utrpení. Také já jsem kázával o utrpení dojmavými slovy. Řekněte kněžím, že by měli raději mlčet; nevíme totiž, co to utrpení je. Když jsem do toho musel nahlédnout, mohl jsem jenom plakat.“ JOHANNES B. BRANTSCHEN, *Proč nás dobrý Bůh nechává trpět?*, Praha: Scriptum, 1993, 5.

7 SUSAN SONTAGOVÁ, *Nemoc jako metafora. AIDS a jeho metafory*, Praha: Mladá fronta, 1997, 9.

8 V originále SUSAN SONTAG, *Illness as Metaphor*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1978. Český překlad vyšel v roce 1997.

9 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 9.

10 Z dalších nemocí zmiňuje např. mor, viz SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 50 nebo sífyliš, viz SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 42, 59–60.

11 Esej AIDS a jeho metafory, v originále AIDS and Its Metaphors, z roku 1988 vyšla v českém překladu společně s překladem textu *Nemoc jako metafora* v roce 1997.

O tuberkulóze se např. soudilo, že vedla k návalům euforie, zvýšené chuti k jídlu a zvýraznění sexuální touhy,¹² že šlo o nemoc pramenící z chudoby a nedostatku¹³ a že byla způsobena přílišnou vášnivostí, nespoutaností a smyslností.¹⁴ Tuberkulóza byla považována za nemoc času, protože urychlovala život a poutala k němu pozornost.¹⁵ Idealizované představy o tuberkulóze zcela opomíjely obtíže a bolesti, které nemoc doprovázely. Literatura 19. století je plná popisů téměř bezpříznakových, mírných, skoro blažených smrtí na tuberkulózu, zvláště u mladých lidí.¹⁶

Naproti tomu rakovina byla spojena s opačnými charakteristikami, ochromovala vitalitu, činila jídlo utrpením a umrtvovala touhu.¹⁷ Sociálně byla považována za nemoc středostavovskou, spojenou s majetností a nadbytkem.¹⁸ Byla považována za nemoc způsobenou nedostatkem vášně, potlačováním citů a emocí.¹⁹ Oproti tuberkulóze postupovala rakovina pomalu a nepozorovaně, obvyklým eufemismem v nekrologích bylo, že „zemřel po dlouhé nemoci.“²⁰ Rakovina byla spojena s pomalostí.²¹ Více byla rakovina spojena s patologií prostoru než času: rakovina se „šíří“, „prorůstá“, nádor je chirurgicky „vyříznut“ atd.²²

12 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 18.

13 Tamtéž, 20.

14 Tamtéž, 25.

15 Tamtéž, 19.

16 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 20–21. Vnímání tuberkulózy v českém prostředí včetně její reflexe v české literární tvorbě viz ŠÁRKA CAITLÍN RÁBOVÁ, *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945*, Praha: Academia, 2018. Viz též ŠÁRKA CAITLÍN RÁBOVÁ, Tuberkulóza, Bílý mor 19. a 20. století, *Vesmír* 97 (2018/7), 424–426.

17 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 18. Znalost rakoviny sahá až do starověkého Egypta. Stručná historie rakoviny podle písemných pramenů od nejstarších dob do konce 18. století, tj. před vznikem moderní medicíny, viz EUGEN STROUHAL – ALENA NĚMEČKOVÁ, *Trpěli i dávní lidé nádory? Historie a paleopatologie nádorů, zvláště zhoubných*, Praha: Karolinum, 2008, 24–49.

18 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 20.

19 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 26. Roy Porter v souvislosti s tabuizací rakoviny uvádí, že byla do jisté míry považována za psychogenní onemocnění, při kterém se hovořilo o tzv. rakovinné osobnosti, která sama sebe stravuje ustavičnou frustrací a potlačovaným hněvem. ROY PORTER, *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*, 2. vydání, Praha: Prostor, 2013, 618. Kritika autorů mífí na přílišné zdůraznění jednoho faktoru v souvislosti se vznikem rakoviny. Tomu neprotiřečí skutečnost, že některé výzkumy poukazují na určitou souvislost mezi emocionálními projevy a objevením rakoviny. Tyto průzkumy zmiňuje KŘIVOHLAVÝ, *Psychologie nemoci*, 125–126.

20 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 19.

21 Podle Sontagové byla v tomto metaforickém smyslu poprvé použita v biblickém překladu Johna Wyclífa z roku 1382 ve verši z 2. listu Timoteovi: „The word of them crepith as a kankir.“ (citováno podle originálního textu Sontagové viz Sontag, *Illness*, 14.) Český překlad „Jeich slovo se plazí jako rakovina.“ (2Tm 2,17). SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 19.

22 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 19.

Objev bakteriologického původu tuberkulózy v roce 1882 postupně vedl k odlišnému vnímání obou nemocí.²³ Tuberkulóza byla zbavena záhadnosti, už nebyla tolik nevypočitatelná a časem došlo k nalezení účinných léků, což vedlo k výraznému snížení úmrtnosti.²⁴ Podle Sontagové se poté začala utvářet moderní fantazie o rakovině, která se od 20. let 20. století stala dědičkou většiny představ, jimiž lidská fantazie v minulosti obdařila tuberkulózu, přestože příčiny a příznaky obou chorob byly vnímány odlišně a téměř protichůdně, jak již bylo zmíněno.²⁵ Shluk metafor a postojů do té doby spojených s tuberkulózou se rozešel na dva proudy: Některé charakteristiky zdělila rakovina (např. utrpení, které již není možné romantizovat a smrtelnost),²⁶ jiné metafory převzalo šílenství nebo duševní porucha (např. vzrušený, neklidný jedinec plný vášnivých krajností, který je příliš citlivý).²⁷

V závěru svého eseje – připomeňme, že byl publikován v roce 1978 – uvedla Sontagová svoje přesvědčení, že se užití metafor v souvislosti s rakovinou taky změní, až této nemoci více porozumíme a procento uzdravených se výrazně zvýší.²⁸ Jistou paralelu je možné vnímat ve vztahu k současné nemoci způsobené koronavirem COVID-19. Malá znalost

23 Tamtéž, 16. O objevu bakterie *Mycobacterium tuberculosis*, která je původcem tuberkulózy, informoval veřejnost německý mikrobiolog Robert Koch (1843–1910) dne 24. března 1882. Proto je tento den Světovou zdravotnickou organizací každoročně vyhlašován za Světový den boje proti tuberkulóze. JANA SVOBODOVÁ, Robert Koch a 132. výročí oznámení objevu původce tuberkulózy, *Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie* 23 (2014/2), 50–51. Koch se však dopustil omylu přesvědčením, že nedochází k přenosu tuberkulózy z dobytka na člověka a naopak. Neúspěchem skončila i jeho snaha předložit lék, který měl údajně zabraňovat rozmnožování bacilu tuberkulózy, tzv. tuberkulin. Ve skutečnosti byl jeho extrakt bacilů tuberkulózy neúčinný. Později alespoň pomohl při diagnostice onemocnění v presymptomatickém stádiu. Roy Porter, *Dějiny medicíny*, 479–486.

24 K úplnému vymýcení tuberkulózy nedošlo s ohledem na vznik nových rezistentních typů bakterií. Zvláště v rozvojových zemích je tuberkulóza jednou z nejčastějších příčin úmrtí vedle onemocnění HIV/AIDS. Proto Světová zdravotnická organizace na svém plenárním zasedání v roce 2014 schválila strategii boje proti tuberkulóze. *The End TB Strategy*, Geneva: World Health Organization, 2015.

25 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 16.

26 Původní spojení onemocnění tuberkulózou s jistou smrtí bylo nyní přeneseno na onemocnění rakovinou. Franz Kafka v roce 1917 napsal Maxi Brodovi: „Dospěl jsem k názoru, že tuberkulóza... není žádná konkrétní choroba, není to choroba zasluhující zvláštního jména, ale jen umocněný bacil smrti samotné.“ GEORG GRODDECK (1866–1934), průkopník psychosomatické medicíny, ve své knize *Das Buch vom Es* z roku 1923 napsal: „Co nekončí smrtí, není rakovina.“ Citováno podle SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 23.

27 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 39.

28 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 83. Je otázkou, zda je možné více než po 40 letech posoudit, zda se předpověď Sontagové ohledně přístupu k rakovině naplnila. Různé metafory ustupují v souvislosti s rostoucí znalostí skutečných příčin nemoci. Na druhou stranu existuje

spolu s rychlým šířením a rozmanitými projevy onemocnění vytváří prostor pro vznik různých mýtů a spekulací.²⁹

Jak už bylo řečeno, Susan Sontagová usilovala o osvobození nemoci od břemene kulturních významů, od „předsudků navozených zlověstnými metaforami“, které měly negativní dopad na vnímání nemoci, jak u pacientů, tak ve společnosti.³⁰ Vedla jí k tomu osobní zkušenost. Důvodem k sepsání eseje bylo její vlastní onemocnění rakovinou prsu v roce 1975. Po úspěšné hospitalizaci a operaci se chtěla vyrovnat se zatížením, které je s rakovinou spojeno. S tuberkulózou se setkala nepřímo, protože na ni zemřel její otec, když jí bylo pět let.³¹

Jen stručně zmiňuje Susan Sontagová starověké pojetí nemoci jako trestu.³² V Iliadě a Odysseji se nemoc objevuje jako nadpřirozený trest, posedlost démonem a výsledek přirozených příčin.³³ U Řeků mohla být nemoc nezaviněná, ale i zasloužená za chybu jedince, za kolektivní přeštok nebo za zločin spáchaný předky. V této souvislosti Sontagová jen okrajově zmiňuje vliv křesťanství a dlužno říct, že ne zrovna lichořivě. Je to příliš jednostranné až nepřesné, v tom se zřejmě více odráží její postoj ke křesťanství než nějaký hlubší historický nebo teologický rozbor. Podle Sontagové křesťanství přineslo jen „více moralizování o nemoci i o všem ostatním“, rozvíjela se užší souvislost mezi nemocí a její „obětí“, od představy nemoci jako trestu až k názoru, že může být trestem obzvláště náležitým a spravedlivým.³⁴ Pozornost Sontagová soustředila až na moderní dobu, kdy se nejprve uvažuje o nemoci jako o projevu pacientovy povahy, tedy že kromě vnějších podmínek (v případě tuberkulózy to byla do značné míry chudoba a nezdravé životní podmínky) musela být přítomna určitá vnitřní dispozice. Ta byla popisována různě, leckdy i rozporuplně (např. u tuberkulózy v některých případech vášnivost, v jiných naopak potlačování citů, což bylo později vnímáno jako predispo-

velmi mnoho různých druhů rakoviny a celá řada příčin, resp. mnoho rizikových faktorů, včetně vrozených dispozic (tj. dědičnost). KRÍVOHLAVÝ, *Psychologie nemoci*, 122–127.

29 Média jsou plná vyjádření různých odborníků, kteří si často i protiřečí. Přes usilovnou snahu a dílčí znalosti odborníci uznávají, že podstatě tohoto onemocnění stále ještě nerozumíme. JIŘÍ BENEŠ – LADISLAV MACHALA, Paradoxy infekce způsobené SARS-CoV-2, *Vesmír*, 99 (2020/6), 344–347.

30 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 9.

31 Jak informuje v doslovu k českému vydání Josef Jařab. SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 171–172.

32 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45. Stručný historický přehled různých přístupů k nemoci a jejím příčinám viz ANNE ROONEY, *Příběh medicíny. Od prvních felčarů po zázraky moderního lékařství*, Praha: Dobrovský s.r.o., 2017, 46–83.

33 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45. Blíže k pojetí nemoci v homérských básních viz LAÍN ENT-RALGO, *Nemoc a hřích*, 23–29.

34 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45. Ke křesťanskému pojetí nemoci viz dále v textu tohoto příspěvku.

zice rakoviny). V drtivé většině šlo až o zpětné posouzení jedince poté, co onemocněl.

Během 19. století byla představa, že nemoc odpovídá pacientově povaze nahrazena ideou, že je jejím vyjádřením.³⁵ Zároveň se předpokládalo, že nemoc lze změnit vůlí. Zdánlivý ústup od moralizování, tedy když nemoc přestaneme chápat jako trest a považujeme jí za vyjádření vlastního já, se v posledku ukazuje jako neméně moralistický přístup, který vytváří u pacienta pocit viny. Nemoc už není jen vyjádřením charakteru člověka, ale je přímým důsledkem toho, že se náležitě neprojevil.³⁶ Potlačená vášeň, touha nebo emoce jsou směřovány dovnitř a postihují tělo. Průkopník psychosomatické medicíny a autor německého původu Georg Groddeck v roce 1923 napsal: „Nemocný člověk je sám strůjcem své choroby... Je její příčinou a žádnou jinou netřeba hledat.“³⁷ Jako příčinu nemocí uvádí Groddeck sice taky řadu vnějších příčin, včetně vlivu bakterií, ale kritizuje lékaře, že se raději věnují vnějším příčinám místo toho, aby věnovali pozornost skutečným vnitřním příčinám. Podobně o 40 let později (v knize *The Vital Balance* z roku 1963) americký psychiatr Karl Menninger tvrdil: „Nemoc lze zčásti považovat za to, co provedl svět postiženému, ale z větší části je tím, co postižený udělal svému světu a sobě samému...“³⁸

Takové, podle Sontagové „nesmyslné a nebezpečné názory“ kladou nemoc za vinu pacientovi a nejenže mu znesnadňují pochopení dostupných léčebných možností, ale také jej od léčby implicitně odvádějí. Uzdravení jako by záleželo především na pacientově schopnosti sebelásky. Zvláště v případě rakoviny je tvrzení, že si za svou chorobu může pacient sám, podle Sontagové daleko krutější.³⁹

U tohoto bodu by mohl obsáhlý a úmyslně provokativní exkurz do některých myšlenek Susan Sontagové skončit. Její esej obsahuje ještě jiné zajímavé postřehy k metafoře nemoci. Jedním z nich je přenesení válečné terminologie pro boj s nemocemi, které se objevilo koncem 19. století, na vyhlášení „války proti rakovině“ v USA začátkem 70. let 20. století.⁴⁰ Sontagová rovněž upozornila na paralelu mezi oficiálně prezentovaným státním optimismem v době vietnamské války s optimistickým vyjádřením při vyhlášení války proti rakovině. Slib prezidenta Richarda Nixona, že cílem této války je úplné vítězství nad rakovinou (1971), se podle Sonn-

³⁵ SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 45

³⁶ Tamtéž, 47.

³⁷ Citováno podle SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 48.

³⁸ Z Menningerovy knihy *The Vital Balance* z roku 1963 cituje SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 48.

³⁹ Tamtéž, 48–49.

⁴⁰ Používání válečné terminologie pro boj s nemocemi souviselo s objevem bakterií jako původců nemocí a snaze odolat jejich „invazi“ nebo „infiltraci“. Tamtéž, 65.

tagové nápadně podobal slibu prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho (1961) dosáhnout přistání na Měsíci.⁴¹ Za zmínku také stojí její upozornění na zneužívání metafory nemoci v novodobých totalitních hnutích. Nacistické přirovnání židovstva k rakovině nebo později označení Izraele za „rakovinu v srdci arabského světa“ evokuje představu radikální léčby a ospravedlňuje použití „drastických“ opatření nebo dokonce „konečného řešení“, tj. celkové likvidace. Všechna novodobá přirovnání k nemocem jsou nejenom laciná, ale navíc těm, kdo takovou chorobou trpí, nijak neprospívá, když neustále slyší někoho používat její název jako symbol špatnosti.⁴² Sama Sontagová přiznala, že kdysi v zoufalství nad americkou válkou ve Vietnamu napsala, že „bílá rasa je rakovinou lidských dějin.“⁴³

Provokativní esej Susan Sontagové byl zvolen za východisko k uvažování o nemoci, přestože je možné souhlasit s tvrzením Josefa Jařaba v doslovu k českému vydání, že její soudy mají mnohdy charakter provokativních bonmotů a autorka bývá akademickými kritiky obviňována ze zjednodušeného výkladu složité minulosti a nejednoduché současnosti.⁴⁴ Její snahu, na základě rozkrytí ideologizujících a redukujících metafor budovat racionální, nesentimentální vztah k nemoci, je možné považovat za přínosnou i přesto, že je na místě také další námitka, a to, že zcela pomíjí možnost zkoumat pozitivní variantu užití metafory pro uchopení nemoci vlastního těla.⁴⁵ Můžeme se jen domnívat, že se zde promítá její osobní zkušenost a zvolená cesta při vyrovnávání se s vlastní nemocí a léčbou, připomeňme, že úspěšnou.⁴⁶ Další námitkou je skutečnost, že Sontagová přes novátorské kritické zkoumání oblasti přesahů mezi sociální realitou a její kulturní reprezentací zcela opomíjí problematiku duševní nemoci.⁴⁷

41 Tamtéž, 65, 67–68. Prezident John Fitzgerald Kennedy 25. května 1961 vyhlásil jako národní cíl, který má být dosažen do konce desetiletí, přistání lidí na Měsíci a jejich bezpečný návrat na Zem. Kennedyho úkol splnil let Apolla 11 v červenci 1969. Prezident Richard Nixon vyhlásil válku rakovině zákonem o boji proti rakovině (National Cancer Act), který podepsal 23. prosince 1971.

42 Tamtéž, 81–82.

43 Tamtéž, 82.

44 SONTAGOVÁ, *Nemoc*, 165.

45 JAN MATONOHA, Susan Sontagová, *Nemoc jako metafora*, in: VLADIMÍR MACURA – ALICE JEDLIČKOVÁ (eds.), *Průvodce po světové literární teorii 20. století*, Brno: Host, 2012, 679.

46 Po diagnóze rakoviny prsu žila Susan Sontagová bezmála dalších 30 let.

47 Tamtéž, 680. Reprezentaci duševní nemoci se v 60. letech věnoval především francouzský filozof, sociolog a psycholog Michel Foucault (1926–1984). V roce 1961 vyšlo 1. vydání jeho disertační práce *Dějiny šílenství*. MICHEL FOUCAULT, *Dějiny šílenství v době osvícenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.

Varování Sontagové před příliš snadným hodnocením pacienta a jeho nemoci rezonuje jak s mojí osobní zkušeností při doprovázení těžce nemocné manželky a obou rodičů (všichni onemocněli a zemřeli na rakovinu), tak s pouhým nahlédnutím do řady odborných textů, které se snaží vysvětlit velmi rozmanité příčiny a charakteristiku různých nemocí. V neposlední řadě toto varování rezonuje i s některými hlasy, které v křesťanském prostředí v nedávné době čelily tvrzení, že pandemie koronaviru COVID-19 je Božím trestem. Za všechny je možné zmínit anglikánského duchovního a novozákonního biblistu Nicholase Thomase Wrighta (nar. 1948), který v článku v americkém časopise *Time* sice označil nařízenou domácí karanténu seniorů za „krutý trest“, za postní období bez jasného data Velikonoc, při kterém jsme „ztuhli na místě... v úzkosti a smutku.“⁴⁸ Tvrzení o trestu Božím nebo o nějakém znamení však odmítl jako výroky „blouznivců“, kteří rádo by křesťanskými podmíněnými reflexy reagují pod vlivem kultury racionalismu: tedy že všechno musí mít své vysvětlení. Místo toho navrhl obnovu biblické tradice nářků (obsaženou především v Žalmech), která je adekvátní reakcí na situaci, kdy se lidé ptají „proč?“ a nedostávají odpověď. Křesťané podle Wrighta nemají povinnost přicházet s vysvětlením, ale s nářkem. S odkazem na Boha, který podle biblického svědectví prožíval lítost a trápil se v srdci, když viděl zkaženost lidstva, které stvořil, Wright uvádí „Když Duch úpí v našem nitru, stáváme se miniaturními chrámy Boží přítomnosti a jeho uzdravující lásky.“ A zde se mohou zrodit nové možnosti, nové projevy laskavosti, nové vědecké poznatky a nová naděje.⁴⁹

2. Křesťanské pojetí nemoci

Klasická křesťanská odpověď na otázku po původu nemoci, která se snaží sladit biblickou výpověď o člověku stvořeném podle obrazu Božího (Gn 1,27) s existencí nemoci, odkazovala na pád člověka chápaný jako odmítnutí společenství s Bohem a vyjádřený neposlušností jeho příkazu

48 N. T. WRIGHT, Christianity Offers No Answers About the Coronavirus. It's Not Supposed To, *Time* [online], 29. 3. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://time.com/5808495/coronavirus-christianity> Český překlad N. T. WRIGHT, Pandemie? Křesťanství nemá vysvětlení. Má něco jiného, *Biblion* [online], 8. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://www.biblion.cz/blog/pandemie-krestanstvi-nema-vysvetleni-ma-neci-jineho-nt-wright>.

49 N. T. Wright následně reagoval na pandemii obsáhlejším textem, ve kterém analyzoval příslušná místa ve Starém a Novém zákoně. N. T. WRIGHT, *Bůh v karanténě. Křesťanský pohled na pandemii*, Praha: Biblion, 2020.

(Gn 3).⁵⁰ V důsledku tohoto tzv. dědičného hříchu⁵¹ ztratil člověk možnost života ve stavu prvotní dokonalosti, přičemž ponechme stranou spekulace o tomto stavu a jeho vlastnostech.⁵² Pouze je možné zmínit rozdělení na lidskou přirozenost, která člověku zůstala i po jeho pádu, i když v míře její porušenosti se křesťanské tradice rozcházejí; a na nadpřirozené dary (mezi něž patřila nesmrtelnost, vědění a naprostá odolnost vůči nemocem a bolesti), o které pádem přišel.⁵³ Klasický výčet důsledků dědičného hříchu uvádí např. Tomáš Akvinský v *Teologické sumě* (ST 1–2, 85, 3 a 5), který rozlišuje čtyři rány týkající se duše: slabost, nevědomost, špatnost a dychtivost (*infirmetas, ignorantia, malitia et concupiscentia*).⁵⁴ K tomu zároveň vypočítává rány zasahující tělo: smrt a všechny tělesné nedostatky nebo vady.⁵⁵ Nemoc je tedy chápána jako důsledek prvotního hříchu.

50 K dalšímu textu viz kromě již zmíněných textů, LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích* a LARCHET, *The Theology of Illness*, např. hesla biblických slovníků: Zdraví, nemoc a uzdravování, in: J. D. DOUGLAS (ed.), *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996, 1135–1141; Člověk, in: Tamtéž, 140–142; Člověk, in: ADOLF NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, 2., zcela přepracované a rozšířené vydání, Praha: Kalich, 1956, 106–108; Nemoc, in: Tamtéž, 489–490; Nemoc/Uzdravení, in: JEAN DUPLACY (ed.), *Slovník biblické teologie*, Velehrad: Křesťanská akademie, 1991, 267–269.

51 K tomuto pojmu je vhodné připojit alespoň poznámku německého katolického teologa Karla Rahnera (1904–1984): „Pro katolickou teologii ‚dědičný hřích‘ ani v nejmenším neznamená, že mravní kvalita jednání prvního člověka či/nebo prvních lidí na nás přešla ať již tak, že nám to přisoudil Bůh jako soudece, nebo jakýmkoliv myslitelným biologickým dědičným procesem.“ Teologii církve Rahner částečně vytyká používání tak nesrozumitelného a zavádějícího slova, ale uznává potřebu standardizace pojmů užívaných v teologii a toto slovo tu prostě je a není možné ho sprovodit ze světa. Při kázání a výuce by se nemělo vycházet bezprostředně z tohoto slova... „Vylíčení hříchu prvních lidí je spíše etiologický (tj. vysvětlující příčinu) závěr vyvozený ze zkušenosti existenciální situace člověka v dějinách spásy.“ KARL RAHNER, *Základy křesťanské víry. Uvedení do pojmu křesťanství*, 2. české, upravené vydání, Svitavy: Trinitas, 2004, 175–178.

52 Např. Augustin ve svém díle O Boží obci spekuluje o vášni, užívání pohlavních údů a plození potomstva v ráji, kdyby nikdo nezhřešil (I, XIV, 23–26) viz AUGUSTIN, *O boží obci knih XXII*, Praha: Karolinum, 2007, 51–57. Tomáš Akvinský ve své *Teologické sumě* v souvislosti se stavem lidí v ráji (tzv. stavem nevinnosti) např. spekuloval nad tím, zda měkké tělo člověka trpělo bolestí při nárazu do něčeho tvrdého. Jeho odpověď byla (I, q. 97, ad a. 4): „Ve stavu nevinnosti mohlo tělo člověka být ochráněno, aby netrpělo úrazu od něčeho tvrdého, a to částečně vlastním rozumem, kterým mohl uhybat škodlivým, částečně také skrze božskou prozřetelnost, která jej tak chránila, aby ho nic nepotkalo nenadále, co by mu ublížilo.“ Sv. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Teologická summa I. část* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-Icast.htm>

53 LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 68–76.

54 *Teologická summa* I–II, q. 85, a. 3 viz Sv. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Teologická summa II. část I. díl* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-IIcast-1dil.htm>

55 *Teologická summa* I–II, q. 85, a. 5 viz Sv. TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Teologická summa II. část I. díl* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-IIcast-1dil.htm>

Z této odpovědi plyne, že se jedná o pojetí nemoci jako trestu, o kterém již byla zmínka a které ve starověku převažovalo.⁵⁶

Zvlášť ve Starém zákoně najdeme pro toto pojetí hned několik textů. Např. ve 28. kapitole knihy Deuteronomium: „Jestliže nebudeš bedlivě dodržovat všechna slova tohoto zákona, napsaná v této knize, a bát se toho slavného a hrozného jména Hospodina, svého Boha, dopustí Hospodin na tebe i na tvé potomstvo neobyčejné rány, rány veliké a vytrvalé i nemoci zlé a vytrvalé. Obrátí na tebe všechny egyptské choroby, jichž se lékáš, a ony na tobě ulpí. Hospodin na tebe uvede též každou nemoc a každou ránu, o níž není psáno v knize tohoto zákona, dokud nebudeš zahlazen. I zbude vás maličko, ač vás bylo mnoho jako nebeských hvězd, protože jsi neposlušal Hospodina, svého Boha.“ (Dt 28, 58–62). Naopak odpuštění nepravosti je úzce spojeno s uzdravením: „On ti odpouští všechny nepravosti, ze všech nemocí tě uzdravuje.“ (Ž 103,3).

Na druhou stranu už Starý zákon obsahuje texty, které tehdy běžné propojení nemoci, hříchu a trestu narušují. Jób byl „muž bezúhonný a přímý, bál se Boha a vystříhal se zlého“ (Jb 1,1), přesto Hospodin dopustil, aby ho měl satan v moci a postihl ho od hlavy až k patě ošklivými vředy (Jb 2,6–7). Pointou Jobova příběhu není vztah k utrpení a nemoci, ale vztah člověka k Bohu.⁵⁷ V této perspektivě je třeba číst nejenom zprávy o nemocech ve Starém zákoně, ale i zmínky o lékářích. Jób obviňuje své přátele, že jsou „šířitelé klamu, lékaři k ničemu“ (Jb 13,4). Provinění krále Ásy, který onemocněl těžkou nemocí nohou, spočívalo v tom, že podobně jako se dříve neopíral o Hospodina, ale hledal oporu u aramejského krále, tak nyní vyhledal jen lékaře a nedotazoval se Hospodina (2 Pa 16, 7–12). Možná se jednalo o pohanské lékaře, které by bylo možné považovat za mágy nebo kultické služebníky jiného boha.⁵⁸ Nikdo a nic nemělo zastínit svrchovanost Hospodina a závislost člověka na něm, a to ani v době nemoci, ale kniha Sirachovcova zároveň vybízela k využití pomoci lékaře: „Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin.“ (Sir 38,1).⁵⁹

⁵⁶ Většinou se jednalo o formu trestu božstev pro nedodržení kultických předpisů a náboženských ustanovení. Viz *Nemoc*, in: NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, 489.

⁵⁷ *Zdraví, nemoc a uzdravování*, in: J. D. DOUGLAS (ed.), *Nový biblický slovník*, 1141.

⁵⁸ *Tamtéž*, 1138.

⁵⁹ Celé znění příslušné pasáže. „Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin. Od Nejvyššího má schopnost léčit a od krále přijímá dary. Lékařské vědění ho vyvyšuje, i u velmožů sklízí obdiv. Hospodin stvořil léčivé byliny ze země a rozumný člověk se jich neodříká. Což nezasládla voda dřevem, aby byla poznána jeho síla? On sám dal lidem vědění, aby byl oslavován pro své obdivuhodné skutky. Jimi léčí a tiší bolest, lékárník z nich připravuje lék, aby jeho skutky nevymizely a na zemi aby

Ještě zřetelněji je striktní kauzalita mezi hříchem a nemocí zpochybněna v Novém zákoně. Podle Adolfa Novotného, autora Biblického slovníku, „Ježíš prolomil židovský názor o mechanické souvislosti hříchu a nemoci.“⁶⁰ Španělský lékař, historik a filozof Pedro Laín Entralgo (1908–2001) ve své knize *Nemoc a hřích* rozdělil hojně zmínky o nemocích a lékařství v Novém zákoně do tří kategorií.⁶¹ V následujícím textu budou zmíněny pouze dvě z nich, protože třetí kategorie zmínek se netýká přímo nemoci, ale postoje a vztahu křesťana k bližnímu postiženému nemocí. Tento postoj nepochybně zasluhuje velkou pozornost, podle Laín Entralga právě v tomto vztahu k nemocnému přináší evangelium lidstvu „cosi radikálně nového“, ale přesahuje téma tohoto příspěvku.⁶²

První kategorií zmínek o nemoci v Novém zákoně jsou zmínky rázu metaforického, které věrnost Kristu označují za jedinou správnou cestu k lidskému zdraví: „Lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní,“ je asi nejznámějším veršem tohoto typu v synoptických evangeliích.⁶³ Řada raných křesťanských spisovatelů používala označení „Kristus, náš lékař.“⁶⁴ Tuto tradici pojetí spásy, ve které je nemocná lidská přirozenost vyléčena lékem spásy, rozvinula především východní teologická tradice, zatímco na Západě bylo Kristovo vykupitelské dílo dlouhou dobu prezentováno v právnických pojmech. Zřejmě nejznámějším současným představitelem

byl stále jeho pokoj. Synu, svou nemoc nepodceňuj, ale pros Hospodina, a on tě uzdraví. Zanech přestoupení, vztáhni ruce k dobru a očisti srdce od každého hříchu. Přinášej oběť zápalnou jako libou vůni a oběť přídavnou z bílé mouky. Přinášej jako oběť tuk, buď štědrý, jak jen můžeš. Pak dej lékařům příležitost, vždyť i jeho stvořil Hospodin. Ať není daleko od tebe, když ho potřebuješ; někdy je úspěch v jejich rukou. Vždyť i oni budou prosit Hospodina, aby se jim podařilo přinést nemocnému úlevu a uzdravení k záchraně života. Kdo hřeší před tím, kdo je jeho tvůrcem, ať padne do rukou lékaře.“ (Sir 38,1–14)

⁶⁰ Nemoc, in: Novotný, *Biblický slovník*, 490.

⁶¹ Originál knihy vyšel v roce 1961. Český překlad byl připraven k vydání v nakladatelství Vyšehrad v roce 1972, ale státní úřady vydání zakázaly. Překlad vyšel v roce 1979 v samizdatové edici Expedice pod názvem *Nemoc a zdraví v dějinách*. Knižně vyšel překlad ve Vyšehradu až v roce 1995. LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 128.

⁶² Novost křesťanského postoje ve vztahu k nemocnému Laín Entralgo ilustruje citáty z antických autorů, kteří nedoporučovali věnovat pozornost nevléčitelným případům. Naopak podle křesťanské lásky k bližnímu má být slabým a nemocným věnována zvláštní pozornost. LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 54–55.

⁶³ Mt 9, 12; Mk 2, 17; Lk 5,31.

⁶⁴ Laín Entralgo uvádí např. Ignáce z Antiochie, Tertulliana, Cypriána z Kartága, Klementa z Alexandrie nebo Origena. Evangelium bylo pro lidi podle Klementa z Alexandrie „sladkým lékem“. Zajímavá byla rovněž polemika Origena s novoplatónským kritikem křesťanství Celsem, který považoval křesťanství za náboženství „pro nemocné“. Viz LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 49–50.

tohoto „lékařského obrazu spásy“ je francouzský pravoslavný teolog Jean-Claude Larchet, autor knihy *Theologie nemoci* z roku 1991.⁶⁵

Do druhé kategorie zmínek o nemocech v Novém zákoně zařadil Laín Entralgo zmínky o tělesných nemocech, které Ježíš vyléčil.⁶⁶ Ani v tomto případě nesmíme zapomenout, že se nejedná o lékařské zprávy ale o teologické výpovědi, které jsou vyjádřeny na základě dobových lékařských znalostí a představ.⁶⁷

Na příběhu v 9. kapitole Janova evangelia o setkání s člověkem, který byl od narození slepý, je možné podle Laín Entralga názorně ilustrovat rozdíl mezi dobovým pojetím hříchem podmíněné nemoci, který zde reprezentují učedníci otázkou: „Mistře, kdo se prohřešil, že se ten člověk narodil slepý? On sám, nebo jeho rodiče?“ a Ježíšovým přístupem k této podmíněnosti, který je vyjádřen v jeho odmítavé odpovědi: „Nezhřešil ani on ani jeho rodiče; je slepý, aby se na něm zjevily skutky Boží.“ (Jan 9, 2–3).⁶⁸

Na příběh o slepém od narození se odvolává i jeden z nejčtenějších křesťanských autorů současnosti, německý benediktinský mnich Anselm Grün (nar. 1945). V knize *Zdraví jako duchovní úkol* z roku 1989 představil dvě pojetí nemoci. Prvním je pojetí nemoci jako výrazu duše.⁶⁹ Pokud porozumíme symbolické řeči nemoci, tím více porozumíme sami sobě. Některé nemoci nám mohou podle Grüna signalizovat něco, co se snažíme potlačit, ať už je to agrese, rozkoš nebo jiné potřeby.⁷⁰ V případě přetížené ženy v domácnosti může nemoc signalizovat potřebu odkládání odpočinku, což může být pro ostatní členy domácnosti výzvou k hledání nového modelu soužití, který poskytne nemocné ženě větší prostor pro její potřeby.⁷¹ Přes zodpovědnost každého za vlastní zdraví bychom se podle Grüna měli zvlášť v případě psychosomatických nemocí vyvarovat hledání viny u nemocného. V druhém pojetí nemoci, které je nazváno „nemoc

65 Anglický překlad vyšel v roce 2002, LARCHET, *The Theology of Illness*.

66 LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 50–54.

67 Jak zdůrazňuje mimo jiné heslo v biblickém slovníku, které zároveň nabízí poměrně obsáhlý rozbor různých lékařských termínů v bibli. Zdraví, nemoc a uzdravování, in: J. D. DOUGLAS (ed.), *Nový biblický slovník*, 1135–1138.

68 Laín Entralgo odmítavý přístup k pojetí nemoci podmíněné hříchem ilustruje i na dalších biblických příbězích o uzdravení: O uzdravení ochrnutého v Kafarnaum (Mt 9,1–6; Mk 2,1–12; Lk 5,17–26), kde se ve skutečnosti jednalo o dva zázraky: Odpouštějí se ti hříchy. Vstaň a chod! Stejně tak ani z poučení uzdraveného u rybníka Bethesda, „Už nehřeš, aby tě nestihlo něco horšího.“ (J 5,14), není podle Laín Entralga možné vyvozovat předsvědčení Ježíše o příčinném vztahu mezi hříchem a nemocí. LAÍN ENTRALGO, *Nemoc a hřích*, 51–52.

69 ANSELM GRÜN – MEINRAD DUFNER, *Zdraví jako duchovní úkol*, Svitavy: Trinitas 1994, 9–15.

70 Tamtéž, 11.

71 Tamtéž, 12–13.

jako šance“, navázal Grün na výše zmíněný dialog učedníků s Ježíšem v příběhu o uzdravení slepého od narození v 9. kapitole Janova evangelia. Tvrdí, že učedníci chápou nemoc zřejmě podobně, jako ji chápe soudobá psychosomatika jen s tím rozdílem, že dnes je situována vina na rovinu psychologickou a ne morální.⁷² Má na mysli tendenci, kdy okolí je přesvědčeno, že nemocný v sobě něco potlačil nebo má nějaký komplex, že byl nesprávně vychováván nebo vyrůstal v nezdravém rodinném prostředí. Přestože může být tento pohled podle Grüna správný, tak ho označuje za nebezpečný, zvláště pokud si klade nárok na výlučnost. Protože v každém nemocném vzbuzuje navíc špatné svědomí. Je mu předkládáno, že má nějaké problémy, což nemusí být pravda a může mu to působit nespravedlnost.⁷³ V tomto bodě je zřejmá blízkost pohledu Anselma Grüna s postojem vyjádřeným Susan Sontagovou výše.

Grün zdůrazňuje, že Ježíš svojí odpovědí takové úzce pojaté pojetí nemoci odmítá.⁷⁴ Nemoc může mít i jiný smysl. Není třeba při každé nemoci úzkostlivě zkoumat, co nemocný udělal špatně a co v sobě potlačil. Důležité podle Grüna není spekulovat nad tím, odkud se ta nemoc vzala, ale k čemu tady je. Tento postoj může představovat hodně osvobozující pohled na nemoc.⁷⁵ V následujícím textu Grün uvádí některé další myšlenky k pojetí nemoci jako šance. Nemoc pro nás může být třeba místem, kde se s námi chce Bůh setkat a dotknout se nás svojí milující rukou, a to nejrozmanitějšími způsoby, ať už bezprostředním zážitkem nebo třeba prostřednictvím druhých lidí. Díky nemoci si můžeme uvědomit naši lidskou omezenost a chatrnost. To, že jsme zdraví, není vůbec samozřejmé. Nemoc mnohem zřetelněji ukazuje naši situaci před Bohem: jsme odkázáni na jeho pomoc, na jeho milost. V nemoci zažíváme, že zdraví je dar, nikoliv jen naše zásluha. Nemoc nám ukazuje, že na zdraví nemáme žádný právní nárok, nýbrž že veškerá vitalita je vždy Boží milostí. Většinou platí, že ten, kdo zná nemoc, si dovede mnohem víc vážit zdraví. Nejde o to, že bychom neměli o své zdraví pečovat, ale měli bychom se smířit s tím, že nejsme dokonalí, že tedy býváme nemocní a že zdraví není jen výsled-

⁷² Tamtéž, 16. Zřejmě by bylo vhodnější, kdyby v tomto zjednodušeném přirovnání psychosomatiky Grün trochu lépe rozlišoval mezi jejími směry a reprezentanty. Navíc i tento obor se rozvíjí. V současnosti se psychosomatika v Německu vyučuje na lékařských fakultách a v rámci celostátního zdravotního systému fungují specializovaná psychosomatická pracoviště. RADKIN HONZÁK, Psychosomatická medicína dnes, *Practicus*, 10 (2011/1), 16–17. Popularizační úvod do problematiky současné psychosomatiky viz RADKIN HONZÁK, *Psychosomatická prvouka*, Praha: Vyšehrad, 2019.

⁷³ GRÜN – DUFNER, *Zdraví*, 16.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž, 16–17.

kem našich snah, nýbrž darem. K našemu lidství náleží pokora přijmout tuto pravdu. Pravdu, že jsme chybující lidé, hříšníci, odkázaní na Boží milost a milosrdenství. „Nepřijmout nemoc znamená nepřijmout své lidství,“ konstatuje Grün.⁷⁶ I zde je možné najít styčný bod s již uvedeným citátem Susan Sontagové o dvojitým občanství, království zdravých a království nemocných, které v okamžiku narození získáváme. Jak už bylo řečeno v úvodu tohoto příspěvku ohledně potřeby větší citlivosti a rozlišování při psaní o nemoci a utrpení, bylo by vhodné, kdyby Grün ve svém textu více rozlišoval různé druhy nemocí a různé situace pacientů, neboť i označení nemoci jako šance může být v některých případech necitlivé a zraňující.

Grünovo pojetí nemoci klade důraz na přijetí faktu nemoci a nalezení smyslu v této nové situaci. Ke křesťanské tradici od nejstarších dob patří také aktivní postup vůči nemoci a fenomén uzdravování. Příkladem může být biblická zpráva o uzdravení chromého od narození u chrámové brány apoštolem Petrem (Sk 3,1–10) nebo pokyn pro starší církve, aby se nad nemocným modlili a pomazali ho olejem (Jk 5,14–15). Dar uzdravování je také uveden v seznamu charismat v rané křesťanské obci (1 K 12,28.30). V průběhu dějin ustoupil fenomén uzdravování poněkud do pozadí, ale nejpozději s nástupem letničního hnutí na počátku 20. století a jeho důrazem na působení Ducha svatého nabyl opět na důležitosti jako jedno z výrazných znamení Boží přítomnosti ve světě.⁷⁷ Během druhé vlny letničního hnutí (tzv. charismatické hnutí) ve druhé polovině 20. století se důraz na duchovní dary, včetně daru uzdravování, rozšířil napříč různými církvemi a křesťanskými tradicemi. Díky tomu je možné se setkat se znovuobjeveným důrazem na uzdravování rovněž v římskokatolické církvi.⁷⁸ Důležitost fenoménu uzdravování v křesťanském prostředí dnešní doby v neposlední řadě dokládá skutečnost, že jedno z patnácti témat základních otázek křesťanské víry v rámci populárních evangelizačních kurzů (tzv. kurzů Alfa) nese název „Uzdravuje Bůh i dnes?“⁷⁹

⁷⁶ Tamtéž, 17.

⁷⁷ K fenoménu uzdravování z perspektivy letniční teologie viz VERNON L. PURDY, Boží uzdravování, in: STANLEY M. HORTON a kol., *Systematická teologie*, Albrechtice: Křesťanský život, 2001, s. 503–538.

⁷⁸ Jedním z řady římskokatolických autorů, který se fenoménu uzdravování věnoval, je německý dominikánský kněz Michael Marsch viz MICHAEL MARSCH, *Uzdravení skrze víru*, 2. vydání, Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2007.

⁷⁹ NICKY GUMBEL, *Otazníky života*, 5. vydání, Praha: KMS, 2017, s. 151–163.

Závěr

Jak již bylo zmíněno v úvodu, situace v souvislosti s pandemií koronaviru COVID-19 znovu vybízí k promyšlení tématu nemoci v kontextu křesťanské antropologie. Kromě klasických přístupů křesťanské teologie by bylo vhodné, vstoupit do diskuse nejenom s dalšími humanitními vědami a výzvami, byť provokativního charakteru, jak bylo ilustrováno na textu Susan Sontagové a některými styčnými body s textem Anselma Grüna, ale především s nejnovějšími studiemi přírodních a lékařských věd. Různá pojetí fungování těla a různé popisy příčin nemocí zůstávají výzvou pro teologickou antropologii, aby znovu promýšlela vztah mezi lidstvím a nemocí. Zároveň aby na základě současných vědeckých poznatků rozvinula pojetí nemoci, které by bylo bližší také evangelijnímu pojetí, tedy ne jako trestu, ale jako připomínku křehkosti člověka.

Užité prameny a literatura

Literatura

- AUGUSTIN, *O boží obci knih XXII*, Praha: Karolinum, 2007.
- BÁRTLOVÁ, SYLVA, *Sociologie medicíny a zdravotnictví*, 6., přepracované a doplněné vydání, Praha: Grada, 2005.
- BENEŠ, JIŘÍ – MACHALA, LADISLAV, Paradoxy infekce způsobené SARS-CoV-2, *Vesmír*; 99 (2020/6), 344–347.
- BRANTSCHEN, JOHANNES B., *Proč nás dobrý Bůh nechává trpět?*, Praha: Scriptum, 1993.
- DOUGLAS, J. D. (ed.), *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996.
- DUPLACY, JEAN (ed.), *Slovník biblické teologie*, Velehrad: Křesťanská akademie, 1991.
- ENTRALGO, PEDRO LAÍN, *Nemoc a hřích. Od asyrsko-babylonských kultů k moderní psychoanalýze*, Praha: Vyšehrad, 1995.
- FOUCAULT, MICHEL, *Dějiny šílenství v době osvícenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.
- GRÜN, ANSELM–MEINRAD DUFNER, *Zdraví jako duchovní úkol*, Svitavy: Trinitas 1994.
- GUMBEL, NICKY, *Otazníky života*, 5. vydání, Praha: KMS, 2017.
- HONZÁK, RADKIN, Psychosomatická medicína dnes, *Practicus*, 10 (2011/1).
- HONZÁK, RADKIN, *Psychosomatická prvouka*, Praha: Vyšehrad, 2019.

- KEBZA, VLADIMÍR, *Psychosociální determinanty zdraví*, Praha: Academia, 2005.
- KŘIVOHLAVÝ, JARO, *Psychologie nemoci*, Praha: Grada, 2002.
- KŘIVOHLAVÝ, JARO, *Psychologie zdraví*, Praha: Portál, 2001.
- LARCHETE, JEAN-CLAUDE, *The Theology of Illness*, Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2002.
- MARSCH, MICHAEL, *Uzdravení skrze víru*, 2. vydání, Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2007.
- MATONOHA, JAN, Susan Sontagová, Nemoc jako metafora, in: VLADIMÍR MACURA – ALICE JEDLIČKOVÁ (eds.), *Průvodce po světové literární teorii 20. století*, Brno: Host, 2012, 679.
- NOVOTNÝ, ADOLF, *Biblický slovník*, 2., zcela přepracované a rozšířené vydání, Praha: Kalich, 1956.
- PORTER, ROY, *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*, 2. vydání, Praha: Prostor, 2013.
- PURDY, VERNON L., Boží uzdravování, in: STANLEY M. HORTON a kol, *Systematická teologie*, Albrechtice: Křesťanský život, 2001, s. 503–538.
- RÁBOVÁ, ŠÁRKA CAITLÍN, *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945*, Praha: Academia, 2018.
- RÁBOVÁ, ŠÁRKA CAITLÍN, Tuberkulóza, Bílý mor 19. a 20. století, *Vesmír* 97 (2018/7), 424–426.
- RAHNER, KARL, *Základy křesťanské víry. Uvedení do pojmu křesťanství*, 2. české, upravené vydání, Svitavy: Trinitas, 2004.
- ROONEY, ANNE, *Příběh medicíny. Od prvních felčarů po základy moderního lékařství*, Praha: Dobrovský s.r.o., 2017.
- SONTAG, SUSAN, *Illness as Metaphor*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1978.
- SONTAGOVÁ, SUSAN, *Nemoc jako metafora. AIDS a jeho metafory*, Praha: Mladá fronta, 1997.
- STROUHAL, EUGEN– NĚMEČKOVÁ, ALENA, *Trpěli i dávní lidé nádory? Historie a paleopatologie nádorů, zvláště zhoubných*, Praha: Karolinum, 2008.
- SVOBODOVÁ, JANA, Robert Koch a 132. výročí oznámení objevu původce tuberkulózy, *Zprávy Centra epidemiologie a mikrobiologie* 23 (2014/2), 50–51.
- WRIGHT, N. T., *Bůh v karanténě. Křesťanský pohled na pandemii*, Praha: Biblion, 2020.

Elektronické zdroje

- AKVINSKÝ, TOMÁŠ, *Teologická summa I. část* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-Icast.html>.
- AKVINSKÝ, TOMÁŠ, *Teologická summa II. část 1. díl* [online], [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-IIcast-1dil.html>.
- ASH, JOHN, We Have an Inadequate Theology of Illness, *Sojourners* [online], 24. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://sojo.net/articles/we-have-inadequate-theology-illness>.
- WRIGHT, N. T., Christianity Offers No Answers About the Coronavirus. It's Not Supposed To, *Time* [online], 29. 3. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://time.com/5808495/coronavirus-christianity/>.
- WRIGHT, N. T., Pandemie? Křesťanství nemá vysvětlení. Má něco jiného, *Biblion* [online], 8. 4. 2020, [cit. 8. 6. 2020], dostupné z: <https://www.biblion.cz/blog/pandemie-krestanstvi-nema-vysvetleni-ma-neci-jineho-nt-wright>.